

О.О. Магрицька

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА РОМІВ У ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті, на основі аналізу праць зарубіжних дослідників, що стосуються історії ромського етносу, проблем та окремих культурних практик ромів: музики, традицій, цінностей, способу життя тощо, охарактеризовано їх особливості. Розглянуто питання щодо культурної спадщини ромів у зарубіжному науковому дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Визначено, що протягом означеного періоду проводилися численні культурологічні дослідження, присвячені культурі ромів у Великій Британії, США, Румунії та Шотландії – країнах, де роми є найбільшими етнічними меншинами. Проаналізовано праці зарубіжних дослідників, що присвячені особливостям культурних традицій ромів, мистецтва, музики, живопису, скульптури, що складають їхню культурну спадщину.

Здійснений огляд зарубіжного дискурсу щодо ромської громади складається з різноманітних підходів та досліджень, які зосереджені на різних аспектах життя ромів.

Висновується, що аналіз та інтеграція зарубіжного наукового досвіду в український контекст для більш повного розуміння культури та мистецтва, які складають культурну спадщину ромів, сприятиме розвитку цієї сфери знань в Україні. Вивчення особливостей, якими відзначається культурна спадщина ромів кінця ХХ – початку ХХІ століття, протегуватиме розробку стратегій для її збереження, подальшого розвитку та підтримки.

Ключові слова: культурна спадщина ромів, ромська ідентичність, роми, роми зарубіжжя, творчість ромів, музика ромів, ромський джаз, імпровізація, живопис, скульптура.

DOI 10.34079/2226-2830-2024-14-28-87-98

Актуальність дослідження. Наявність досліджень, присвячених побутовій культурі та мові ромів, що мешкають на території близького зарубіжжя та інших країн світу, малодослідженість зарубіжних джерел щодо ромських студій, потреба критичного аналізу окремих аспектів конституювання та розвитку культурної спадщини ромів, брак досліджень щодо останньої та правового становища представників ромського етносу створюють протиріччя між значним обсягом зарубіжних досліджень та їхньою маловідомістю серед українських дослідників. Як результат, виникає потреба у глибшому аналізі та інтеграції зарубіжного наукового досвіду в український контекст для більш повного розуміння культури та мистецтва, які складають культурну спадщину ромів, що, у свою чергу, сприятиме розвитку цієї сфери знань в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Культурна спадщина ромів є невід’ємною складовою світової культурної спадщини. Досліджувалася культурна спадщина ромів як українськими (Г. Івашків, М. Козимиренко, І. Крикунов, Г. Латник, Л. Якубова та ін.), так і зарубіжними (Т. Брукс, С. Голлівел, М. Дренї, Д. Коден, І. Мазоре, Б. Марблес, І. Хенкок та ін.) дослідниками.

Однією з найбільших світових діаспор ромів у Європі є діаспора у Великій Британії. За різними оцінками вона охоплює від 200 тисяч до 300 тисяч осіб. Дискурс щодо сучасного становища ромів у Великій Британії охоплює численні наукові розробки (К. Вілсон, Н. Коллінз, Д. Норд, К. Бартон та ін.). Історію ромів Шотландії, Румунії, США, що складають найбільші етнічні меншини у цих країнах, досліджено у працях П. Болдуїна та А. Сазерленд, Д. Арделян). Соціоісторичний підхід до дослідження феномену козівництва використали В. Виллемс, А. Коттаар, Л. Лукасен. Дослідниками розкрито наукові підстави, на основі яких досліджується ромський етнос у цих країнах.

Окремою підгрупою у блоці джерел, присвячених культурі та мистецтву ромів, став аналіз зарубіжних публіцистичних та літературних джерел, серед яких: сукупність нотних, фольклорних, мистецьких збірок, художні та літературні твори (романи, автобіографічні твори) з досліджуваної проблематики, публіцистичні видання у мас-медіа та мережі Інтернет. Автори цих досліджень (Т. Брукс, М. Волш, Ф. Грум, Д. Кобден, П. Куппер та ін.) обґрунтовують багатоманітність ромської культурної спадщини, що дозволяє виявити найбільш розроблені та найменш досліджені аспекти ромської культури та мистецтва і сприяють формуванню об'єктивного уявлення щодо ромів, їхнього соціально-культурного статусу та інтеграції в суспільство.

Метою статті є розгляд ромської культурної спадщини та її особливостей у зарубіжному науковому дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Методи дослідження. Для розв'язання поставленої мети нами було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких: історично-культурологічний, аналітичний, інформаційний. Метод культурологічного аналізу використано для розгляду зарубіжних матеріалів ромської культурної спадщини. Використання історично-культурологічного та інформаційного методів дозволило виявити концептуальні засади щодо осмислення об'єктивного уявлення про історичні засади ромської культури зарубіжжя та окреслити подальші наукові перспективи обраної теми.

Наукова новизна. Вперше аналізується ромська культурна спадщина та її особливості у зарубіжному науковому дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ століття для сприйняття й формування об'єктивного уявлення про ромську культуру зарубіжжя.

Виклад основного матеріалу. Ромська громада є однією з найбільших у Великій Британії, США, Румунії та Шотландії, існують численні наукові дослідження, присвячені вивченню цієї етнічної групи. Походження ромів у Великій Британії досліджено К. Вілсон. Історію походження ромів у Великій Британії можна відстежити з середини ХVІ століття, вони прибули з континентальної Європи. На той час роми були мисливцями та виробниками ковбас, посуду та інших речей. Роми Великої Британії характеризуються дослідницею як культурна меншина, що живе відокремлено від більшості населення та зберігає власні традиції та обряди. Ставлення британців до номадичного способу життя сучасних ромів, які кочують у фургонах і живуть у таборах, К. Вілсон формулює так: «Багато британців сприймають кочівників як незвичайних та непотрібних, хоча вони є частиною нашої культурної спадщини і мають багату та цікаву історію» (Willson, 2015, с. 13).

Іншим змістовним дослідженням ромів Великої Британії є праця Н. Коллінз «Romani Communities in Britain: Perspectives on Engagement and Integration» «Ромські громади в Британії: перспективи, залучення та інтеграції» (Collins, 2022), що складається з семи розділів, зосереджених на різних аспектах життя ромської громади – здоров'ї, освіті, житлі, працевлаштуванні, інтеграції. Авторка висвітлює деякі проєкти та ініціативи, спрямовані на забезпечення інтеграції ромів у британське суспільство, зокрема, висвітлюються програми «Ромське стипендіальне товариство» (The Romani

Scholarship Society) та «Ромське національне видавництво» (The Romani National Press). Зауважено на різноманітних культурних й історичних традиціях ромів, пори їх гетерогенність. Авторка зазначає, що «ромська ідентичність має складну й різноманітну природу, яку не можна зводити до однієї категорії» (Collins, 2022, с. 22).

Цікавим, на нашу думку, є хронологічне дослідження Д. Норд «Gypsies and the British Imagination, 1807–1930» / «Британське уявлення щодо ромів, 1807–1930», у якому розглянуто взаємодію між британською культурою та ромським народом у період з 1807 по 1930 роки. Згідно з Д. Норд, «роми були предметом британської образотворчості та уявлень про інших», що привело до створення «нескінченної кількості стереотипів, які досі зберігаються в культурі» (Nord, 2008, с. 127). Д. Норд досліджує різні аспекти сприйняття ромської культури в Великобританії, включаючи мистецтво, літературу, науку й соціальні проблеми, з якими зіштовхувалися роми у Великобританії. Дослідження не дає чіткого й конкретного визначення культури ромів у праці, втім розкриває різноманітні аспекти сприйняття ромської культури у Великобританії протягом понад століття. Дослідниця звертає увагу на різні культурні практики, якими мистецтво ромів вплинуло на британську культуру та сприйняття ромського етносу у суспільстві. Д. Норд досліджує взаємодію між ромською музикою та британськими народними музичними традиціями, а також способи використання ромських танців й циркового мистецтва для розваг та комерційних цілей у Великій Британії.

Особлива увага у дослідженні «Британське уявлення щодо ромів, 1807–1930», приділяється стереотипам щодо ромів у британській художній літературі (Д. Борроу, Ш. Бронте, Р. Кіплінг, Д. Лоуренс) та їх впливам на уявлення про ромську культуру в Британії. Д. Норд відзначає, що роми були часто зображені як «інші» та «небажані» елементи британського суспільства (Nord, 2008, с. 127).

Проведений аналіз наукових праць закордонних дослідників доводить, що роми, які проживали у Великобританії у середині ХХ ст., зіштовхувалися з численними утисками, включаючи обмеження доступу до житла й роботи, відмову в наданні освіти і медичних послуг тощо. Попри це, вони продовжують зберігати свою культуру та мистецтво, зокрема музику, танці й традиційні ремесла. У Великобританії діють ромські організації, що намагаються забезпечити рівність і захист прав ромів. Також у країні існують програми і проєкти, націлені на покращення життя ромів, ініціативи забезпечення житла, доступу до освіти, медичних послуг тощо.

Роми є однією з найбільших етнічних меншин Шотландії. Праця П. Роса, М. Ллойда «Moving minds: Gypsy/travellers in Scotland» / «Рух думки: роми/кочівники з Шотландії», видана у 2014 році, є важливим внеском у дослідження ромів і кочівників у Шотландії. Автори підкреслюють, що роми «мають складну культуру, яка включає в себе міфи, легенди, релігійні та музичні традиції, які уособлюють їхню історію та ідентичність» (Ross & Lloyd, 2014, с. 87). Дослідження є розкриттям соціальних і культурних викликів, з якими стикаються громади ромів та кочівників у Шотландії, і намаганням розібратися у тому, як на практиці працюють закони, що регулюють життя цих громад. Дослідження, проведене авторами впродовж кількох років у Шотландії, включає відомості, отримані методом інтерв'ювання ромськими та кочівницькими спільнотами, а також інших зацікавлених сторін. Автори зосереджуються на впливі етнічної ідентичності ромів-кочівників, на їхньому способі життя та взаємодії з соціальними інституціями. Дослідники роблять спробу розкрити складність етнічної ідентичності ромів і кочівників, які вважають себе різними групами. Автори наголошують на тому, що ромська культурна спадщина є живою та динамічною. У дослідженні надається унікальний огляд шотландської політики щодо ромів та

кочівників, наводяться приклади кращих практик у взаємодії з цими групами (Ross & Lloyd, 2014).

Однією з найбільших є ромська громада у США. Ромський етнос у США складається з різних підгруп, включаючи ромів, синті та інших, які традиційно асоціюються з ромською культурою. За даними американського перепису населення 2020 року, у США проживає близько одного мільйона осіб, які ідентифікують себе ромами, що складає менше 1% населення країни.

Праця А.Сазерленд «Роми, латентні американці», опублікована у 1975 році, присвячена етнографії та соціології таборів ромів у Сполучених Штатах Америки (Sutherland, 1975). На основі соціологічного аналізу розкрито роль ромів у формуванні американської культури й суспільства загалом. Дослідження допомагає краще зрозуміти соціальні та культурні виклики, з якими стикаються ці етнічні меншини у США. Досліджено ромські громади в США, які змушені пристосовуватися до умов життя та відрізняються від традиційних умов їхніх предків, висвітлюються питання виховання дітей у ромських таборах і впливів ромської культури на американське суспільство. Унаслідок дослідження А. Сазерленд доходить висновку, що роми мають значний вплив на культуру США, який проявляється в багатьох аспектах життя, включаючи музику, танці, мистецтво, літературу і традиції. Авторка зазначає, що багато американських пісень і танців мають коріння в ромській культурі. Дослідниця звертає увагу на складність і суперечливість ставлення американців до ромської культури, яка вважається водночас екзотичною та небезпечною. А. Сазерленд намагається проаналізувати причини цього ставлення та висвітлити його в контексті історії та культурного розвитку США. У висновку дослідження обґрунтовується теза про те, що ромська культурна спадщина має важливий вплив на американську культуру і суспільство і водночас є недооціненою й містить багато стереотипів та негативних уявлень американської спільноти.

Одним із прикладів взаємодії американської та ромської культур є музична спадщина, яку роми принесли в США. А. Сазерленд зазначає, що ромські музиканти зробили вагомий внесок у створення американської джазової музики, в якій відображається її вплив, у тому числі гітарному мистецтві, яке вони розповсюдили по всьому світу (Sutherland, 1975). Відомо, що ромські музиканти активно використовують у своїх композиціях гру на скрипці, яка була вперше представлена в США саме ромами.

Ще одним прикладом є культурні особливості і традиції ромської спільноти, які зберігаються в США. А. Сазерленд звертає увагу на те, що роми живуть за власними правилами та традиціями, які передаються з покоління в покоління (Sutherland, 1975). Вони мають власні релігійні погляди, звичаї та знання про лікувальні трави, які вони успадкували від своїх предків. Ці традиції можуть бути корисними для американського суспільства загалом, якщо їх буде більше вивчено та використано. Доведено, що для покращення взаємин між американцями та ромами потрібно більше взаєморозуміння та поваги до міжкультурних розбіжностей. Відтак, ромська культура є складною та різноманітною, тому важливо уникати загальних стереотипів та передбачень щодо цієї групи людей.

Дослідження, проаналізовані вище, дають різні висновки щодо ромської культури і мистецтва. Однак загальною тенденцією є те, що автори звертають увагу на складність і протиріччя, властиві ромській культурі та ідентичності. Перспективи ромської культури і мистецтва є досить різноманітними й залежать від багатьох факторів, зокрема таких як соціально-економічна ситуація, політична стабільність, ставлення суспільства, підтримка держави тощо. З одного боку, наукові праці закордонних дослідників свідчать про те, що ромська культура і мистецтво мають значний потенціал для розвитку й популяризації, оскільки вони представляють

унікальний інтерес як для ромської громади, так і для широкого загалу. Ромське мистецтво має свої унікальні риси, які відрізняють його від інших культурних традицій і може слугувати важливим елементом культурного розвитку країни. З іншого боку, ромська культура і мистецтво нашкоджуються на численні виклики і обмеження. Роми є національною меншиною, яка стикається з дискримінацією й соціальною відчуженістю, що ускладнює можливості їхнього розвитку й популяризації. Відкритим залишаються питання щодо фінансування й підтримки ромських мистецьких проєктів, проблеми доступу до культурних інституцій і можливостей для професійного розвитку ромів.

Отже, перспективи розвитку культури і мистецтва залежать від багатьох факторів. Культурний потенціал ромів є значним, його розуміння і підтримка з боку суспільства і держави можуть сприяти розвитку ромської культурної спадщини. У контексті територіальних досліджень ромів у зарубіжному науковому дискурсі розглядається взаємодія ромів з іншими народами у різних історичних періодах та країнах. Аналізуються спроби інтеграції ромів в інші народи та культури, а також відчуження та дискримінація, з якими стикається ромська спільнота в різних країнах світу. Дослідження спрямовані на розуміння ролі ромської культури і мистецтва в контексті міжнаціональних відносин та розвитку суспільства та яким чином ромська культурна спадщина може бути використана для побудови спільної ідентичності.

Дослідники наголошують на важливості відмови від стереотипів та дискримінації щодо ромів, сприйняття їх як рівних партнерів у співжитті та спільній культурній спадщині.

Предметом досліджень та дискусій, у зарубіжній науці, є теорія про походження ромів з північної Індії, де вони проживали понад 1000 років тому, та міграцію в інші країни. Так, А. Коттаар у праці «Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach» / «Роми та інші мандрівні групи: соціоісторичний підхід» здійснює огляд історії ромів від їхнього виникнення в Індії до початку ХХ століття, коли рух ромського народу було визнано світовою спільнотою як важливий культурний феномен. Автор досліджує інші групи кочівників, які теж мають свою унікальну культуру та історію. Він аналізує кочівницькі народи, такі як роми, ірландські тинейджери, бедуїни, баскетс, правдінські мадяри, лапонці та багато інших (Cottaar, 2015). За А. Коттаар, складаються з мови, музики, танців, одягу, кулінарії та інших аспектів життя, які були сформовані внаслідок довгого перебування ромів у різних країнах світу. Автор наголошує, що культура ромів є неперервною й еволюційною, оскільки вона постійно змінюється й адаптується до нових умов життя (Cottaar, 2015).

Прихильником теорії про спорідненість походження ромів з народами Індії є Д. Арделян. Дослідник розмірковує про історію ромів у Румунії, що охоплює період з ХІ століття до сьогодення. Д. Арделян наголошує на тому, що роми в Румунії продовжують займати найнижчу соціальну позицію, з чим пов'язані різні проблеми, серед яких низький рівень освіти, безробіття, надмірна кримінальність та відсутність доступу до здорової охорони (Ardelyan, 1970). Інший дослідник В. Ахим, також досліджує румунських ромів. Автор вказує на роль релігійної спадщини у житті ромів у Румунії, де вони зазвичай відносяться до православ'я або до п'ятидесятників. К. Арделян зазначає, що світогляд та релігійна спадщина ромів – віра в дива та сакральне – надають ромам додаткової сили та віри у майбутнє. (Achim, 2004).

Комплексний соціоісторичний підхід у наріжному аспекті культури ромів застосовують Л. Лукасен, В. Віллемс, А. Коттаар у дослідженні «Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach» / «Роми та інші мандрівні групи: соціоісторичний підхід». Вони обґрунтовують значення кочівництва в культурній спадщині ромів. Адже, як і багато інших народів, роми мали традиційний спосіб життя, пов'язаний із мандрівками та пересуванням із місця на місце у пошуках нових

можливостей для заробітку, проживання та знайомств (Lucassen, Willems, Cottaar, 2015).

Кочівництво стало частиною ромської культури та традицій і відіграє важливу роль у житті ромів по всьому світу. Для багатьох ромських сімей кочівництво стало способом збереження культурної спадщини та традицій, які передаються з покоління в покоління. Основними складовими кочівницького способу життя для ромів є табір, який складається з караванів, історії і традицій передачі знань, а також міграції від одного місця до іншого. Кожен табір розташований на певний час у певному місці, зазвичай на околицях міст або в сільській місцевості. Роми пересуваються з місця на місце залежно від можливостей заробітку, сезону, погодних умов та інших факторів. Кочовий спосіб життя дозволяє ромам зберігати свою ідентичність, мову та традиції, що стали частиною їхньої культурної спадщини. За допомогою кочівництва роми зустрічаються з іншими ромськими сім'ями, обмінюються досвідом та знаннями, поглиблюють свої зв'язки з ромською громадою. Кочовий спосіб життя може бути також викликом для ромів, оскільки вони можуть стикатися на межі соціальної відмежованості та інклюзії. Крім того, кочівництво може спричинити стигматизацію та дискримінацію від інших етнічних груп та суспільства загалом. Попри вищезазначені труднощі, такий спосіб життя залишається важливою складовою культурної спадщини ромів. Багато ромів, які живуть у міських областях, продовжують прагнути кочівництва, щоб зберегти зв'язок зі своєю культурою та традиціями, що складає унікальність способу життя сучасних ромів, який базується на номадській культурі. Як слушно зауважує Світлана Садовенко, «нинішня соціокультурна реальність багато в чому реалізує номадичну сутність сучасної людини, яка є мінливою, фрагментарною, здатною рухатись у різних напрямках, приміряючи різні маски, ідеології та моральні норми, де немає місця чіткому світогляду та цілісній суб'єктній позиції» (Садовенко, 2019, с.105).

Отже, кочівництво є важливою складовою ромської культури, відіграючи ключову роль у збереженні спадщини та ідентичності. Для багатьох ромських сімей це забезпечує передачу знань і традицій через життя в таборах і переміщення, а також обмін досвідом з іншими ромами. Незважаючи на виклики сучасного світу, кочівництво залишається важливим навіть для міських ромів, допомагаючи етносу зберігати власну самобутність.

Особливе місце у життєдіяльності кочових етносів займає мистецтво, що є часто не тільки прикрасою предметів вжитку, але й має глибокий релігійний та символічний зміст. У ромів мистецтво має сакральне значення і пов'язане з космологією. Наприклад, у музиці ромів можна знайти сакральні елементи, такі як співи, що виконуються на весіллях та інших урочистостях, де роми викликають світлі духи та благословення для наречених.

У контексті ромського мистецтва танцю характерною особливістю є його емоційність, експресивність та імпровізаційність. Танцівники використовують живу музику як комунікативний засіб, взаємодіючи з музикантами та використовуючи свої тіла як інструмент. У ромському мистецтві танцю відводиться важлива роль рухам та жестам, що допомагають танцюристам висловлювати емоції та повідомлення. Застосування складних рухів рук та плечей дозволяє створювати красиві та складні композиції.

Додатковим елементом ромського мистецтва танцю є використання вишуканих костюмів та орнаменту, що наголошують елегантність танцюристів. Костюми можуть містити різноманітні деталі, такі як мереживо, квіти та кольорові стрічки, що надають виступам ромських танцюристів особливий шарм та красу.

У праці М. Волш «Gypsy Boy: My Life in the Secret World of the Romany Gypsies» / «Циган: моє життя в світі ромів» автор використовує підхід спостерігача внутрішньо включеного у процес, в якому читачі відчувають себе частиною ромської культури, прагнуть зрозуміти та передати її унікальний світ з власного досвіду. Автор розповідає про своє життя у ромській громаді в Англії та про стосунки з родиною та друзями. М. Волш передає свої емоції, думки та переживання від першої особи, що дозволяє читачеві краще зрозуміти життя ромів в Англії (Walsh, 2012). М. Волш відверто розповідає про складну та жорстоку реальність ромської спільноти, яка відрізняється від того, що ми звикли бачити у кіно та на телебаченні. Автор приділяє увагу мистецтву ромів, відзначаючи, що вони мають багаті традиції, зокрема різьблення по дереву, виготовлення музичних інструментів, створення традиційних вишуканих візерунків, ромських пісень, танців тощо. «Я думаю, що велика частина того, що роблять роми, полягає у тому, щоб залишатися разом, утримувати традиції і не давати іншим забирати наше життя, і наш спосіб життя», – зауважує автор (Walsh, 2012, с. 264). Аналізуючи мистецтво ромів, автор підкреслює, що багато ромів є православними християнами, але у них є власні релігійні традиції. Наприклад, роми вірять, що духи існують серед нас та впливають на життя людей (Walsh, 2012).

Зарубіжні науковці присвячували дослідження сакральним традиціям ромів. Цей напрям називається ромською міфологією або ромською народною релігією. У дослідженнях цього спрямування, описано вірування, обряди, символіку та інші аспекти ромської релігії, які передаються з покоління в покоління ромами. До таких праць належать збірки народних казок, легенд, молитов, ритуалів, пісень та інших текстів, які відображають духовний світ ромської культури.

Розглянемо дослідження, що відносяться до цієї групи. Дослідження Ф. Грум «Gypsy folk-tales» / «Ромські фольклорні казки» є збіркою народних казок ромів, що включає в себе різноманітні історії про магію, пригоди, романтику та сімейні цінності. У праці представлені казки, зібрані з різних регіонів світу, де проживають ромські громади, зокрема з Британії, Ірландії, Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини та інших країн. Звернімося до змісту деяких зразків цих фольклорних творів. Історія «Подорож за музикою», розповідає про пригоди трьох музикантів, які подорожують по світу, граючи музику та зустрічаючи різних людей. Таким чином, Ф. Грум у своїй праці досліджує значення музики у ромському житті, а також, як музичне мистецтво об'єднує людей різних культур (Groome, 2020).

П. Куппер, «Gypsy Magic» / «Ромська магія» присвятила дослідження магичним практикам й традиціям ромів. Автор аналізує різні аспекти магії ромів, включаючи ворожіння, лікування та захист від злих духів. У праці представлено різноманітні ромські обряди і звичаї, пов'язані з магією, включаючи пророцтва, чаклунство та захист від лиха. Дослідження містить багато ілюстрацій, які допомагають читачеві краще зрозуміти ромську культуру та магію (Cooper, 2001).

Неординарним підходом до розгляду ромів відзначається Т. Брукс. Його робота, що має назву «The Gypsy Morph» / «Циганський морф», розглядає ромів як магичних істот, його книга відноситься до масиву публіцистичних джерел: оповідей, казок, переказів про ромів. Проте, показує деякі елементи ромської культури та традиції, популяризує ромську культуру для широкого загалу (Brooks, 2010).

Розглянуті праці презентують сакральні традиції ромів і надають цікаві та багатогарові інформації про традиції й звичаї ромського народу, включаючи їх музику, танці та інші вирази мистецтва.

Таким чином, ромська культурна спадщина є одним із найбільш вражаючих та інноваційних феноменів у світі. Її елементи можна знайти у різних культурах, від ковбойських балад до танців фламенко. Проте саме в ромській культурі ці елементи

набувають особливого значення та виражають унікальну ідентичність ромського народу. У художній літературі ромське мистецтво часто асоціюється з таким почуттями як пристрасть, емоційність та відчуття відлученості від інших культур. У творах письменників-ромів часто зустрічається сильне почуття журби за рідними місцями та культурою, що породжує тугу та сум, зображуються мотиви шукання ідентичності та співчуття до тих, хто переживає страждання.

У ромському образотворчому мистецтві, такому як живопис та скульптура, можна виокремити наявні візуальні елементи, що вказують на ромську ідентичність. Традиційний ромський силует – товстий чоловік з великим носом – є одним із популярних елементів у скульптурі. Візерунки, які використовуються в килимах та текстильних виробках, кахлях, часто мають яскраві та виразні кольори, що відображають емоційність ромської культури (Ardelyan, 1270).

У ромській музиці є доволі багато візуальних та емоційних елементів. Вона часто містить складні ритми та джазові ходи, що вказують на багатство музичної традиції народу. Ромські музиканти відомі вмінням імпровізувати та додавати власні нюанси до традиційних мелодій. Специфічною є манера гри ромів на музичних інструментах. Гра на скрипці в ромській музиці відрізняється від традиційного класичного стилю. Ромські скрипалі використовують багато технік, що дають змогу зберегти характерну звучність музики ромів. Однією з технік є використання вібрато, що дозволяє додавати виразності й емоційності до гри. Ромські скрипалі часто використовують легато, що дає змогу пов'язувати ноти між собою та створювати плавні переходи між ними (Finkelstein, 2003).

У ромській музиці часто використовуються специфічні півтонові інтонації, що створюють звучність, яка відрізняється від класичної музики. Ромські скрипалі використовують імпровізацію під час гри, що дозволяє їм відтворювати істинну есенцію ромської музики. У ромській культурі музика традиційно є спільним досвідом, адже роми часто грають разом, створюючи групові виступи, де кожен музикант додає власний внесок до загальної звучності. Важливим елементом ромської музики є імпровізація. Ромські музиканти зазвичай виконують пісні на власний розсуд, додавши до них свої інтерпретації та елементи. Це дає змогу створювати унікальні версії пісень, які неможливо повторити. Імпровізація дає музикантам здатність виразити свої емоції та передати слухачам своє ставлення до виконуваної музики (Finkelstein, 2003).

Відомості щодо ромської музики можна знайти у класичному дослідженні Д. Кобдена. Дослідник відзначає, що феномен ромської музичної традиції став найвідомішим та найпоширенішим явищем з усіх культурних досягнень ромського етносу (Cobden, 2022). Музика ромів, розглядається Д. Кобденом як багата та різноманітна традиція, що охоплює суміжні народи з якими протягом своєї історії контактували роми. До ромської музичної традиції Д. Кобден відносить широкий спектр музичних практик: від жанру балади стилістично схожих на твори румунських ляутарів, до стилю фламенко, традицію якого можна віднести до старовинних танцівників іспанії: іспанських гітанос. За висловом Д. Кобдена, протягом поступу конституювання ромського етносу музичні культурні практики стали: «частиною його (рома) життя, його історії, його буття. Музика для цигана не є мистецтвом, це його сутність» (Cobden, 2022, с. 4).

Один із найбільш відомих жанрів ромської музики – ромський джаз – це жанр музики, що поєднує елементи традиційної ромської музики з джазовим звучанням. Цей жанр має свої корені в ромській музичній культурі, але з часом він став більш універсальним та популярним серед музикантів з різних країн та культур. Ромський джаз характеризується використанням складних ритмів та мелодій, які часто

включають імпровізацію та ритмічні варіації. Цей жанр включає використання інструментів, зокрема таких як гітара, скрипка, акордеон та кларнет.

Важливу роль відіграє вокал. Часто вокалісти роблять великий акцент на емоційному виконанні та використовують різноманітні техніки співу, такі як вібрато та грав. Ромський джаз зазвичай використовує тексти, що співаються різними мовами, такими як ромська, англійська, французька та інші (Finkelstein, 2003).

Ромське мистецтво і культура є важливими для розуміння ромської ідентичності та історії. Відображення ромської культури в художніх творах, музиці й образотворчому мистецтві може допомогти зрозуміти й оцінити багатство та складність ромської культури і традицій. Крім того, вивчення ромського мистецтва може допомогти боротися з дискримінацією й стереотипами, які досі існують щодо ромів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи здійснений аналіз, зауважимо, що зарубіжні дослідники активно розглядають мистецькі практики ромів, зокрема музику, танці, спів, традиційне й сучасне мистецтво. Дослідження вказують на важливість збереження традиційних мистецьких форм ромської культури, таких як музика, танці й спів. Автори досліджень наголошують на значенні розвитку сучасних мистецьких форм, які можуть адаптуватися до нових умов і вимог глобалізації.

Дослідження та дискусії на рівні зарубіжної науки не завжди досягають прийняття практичних рішень, які зрідка призводять до реальних змін у житті ромів. Часто дослідження складаються з аналізу ситуації та висунення рекомендацій, але реалізація пропозицій може залежати від політичної волі та здатності влади діяти. Крім того, дискусії щодо ромів не є однорідними. Існують різні підходи та методології досліджень, що впливають на отримані результати. Деякі дослідники використовують квалітативні методи, такі як етнографія та інтерв'ю, щоб вивчити досвід ромів та їхній світогляд. Інші використовують кількісні методи, такі як опитування, щоб виміряти ступінь дискримінації та інші показники.

У розглянутих працях автори визначають, що мистецтво ромів має високу якість та унікальність, оскільки відображає особливості культури й традицій ромської громади. Музика ромів, зокрема ромський джаз, має свій неповторний звук і ритм, що відрізняє її від інших музичних жанрів.

Зображення ромів у біографічних творах, фільмах, картинах зарубіжних митців є досить різноманітними та суперечливими. Деякі твори доволі правдиво відображають реалії життя ромів та їхню культуру, тоді як інші містять стереотипні та негативні зображення. Щодо публіцистики, то вона включає як позитивні, так і заперечні описи ромської громади та їхньої культури. Деякі журналісти намагаються збільшити або підкреслити позитивні сторони культури ромів, інші – звертають увагу на заперечливі аспекти, зокрема проблеми зі здоров'ям, освітою, житлом тощо. Однак більшість публіцистів висвітлюють позитивні аспекти життя ромів, їх культуру і традиції, спрямованість на інтеграцію в суспільство та розвиток.

Дискусії та дослідження щодо ромської культурної спадщини в зарубіжному науковому дискурсі є різноманітними за своєю спрямованістю, методологією та рівнем аналізу, містять спроби зрозуміти та описати культурну спадщину ромів, що свідчить про важливість вивчення означеної теми.

Відтак, дослідження культурної спадщини ромів у зарубіжному науковому дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ століття є важливим процесом, що потребує критичного аналізу окремих аспектів його конституювання, сприяє збереженню й розвитку культури та мистецтва ромської громади, протегує взаємодію між культурами.

Бібліографічний список

- Садовенко С. Хронотоп аксіосфери української народної художньої культури : монографія. Київ, 2019. 356 с.
- Achim V. The Roma in Romanian history. Budapest : Central European University Press, 2004. 223 p.
- Ardelyan J. W. Convict's cry: A true story about one of the few who made it back. Chicago : Moody Press, 1970. 250 p.
- Brooks T. Gypsy Morph. Little, Brown Book Group Limited.UK, 2010. 416 p.
- Cobden J. C. White Slaves of England. Creative Media Partners, LLC, 2022.
- Collins N. Romani Communities in Britain: Perspectives on Engagement and Integration. Bristol University Press, 2022. 256 p.
- Cooper P. Gypsy Magic. Rider & Co. UK, 2001. 192 p.
- Cotton T. A. Gypsies and the Problem of Identities: Contextual, Constructed and Contested. USA, 1997. 176 p.
- Finkelstein S. Gypsy violin. Pacific, MO: Mel Bay Publications. UK, 2003. 152 p.
- Groome F. H. Gypsy folk-tales. London : Hurst and Blackett. UK, 1899. 302 p.
- Liber J.-P. Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach. UK, 2012. 198 p.
- Littlejohn G., & Macleod H. Gypsy and Traveller Ethnicity: Lessons from Scotland. Scotland, 2021. 220 p.
- Lucassen L., Willems W., & Cottaar A. Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach. 2015 URL: https://www.researchgate.net/publication/316136815_Gypsies_and_other_itinerant_groups_A_socio-historical_approach
- Malone A. Gypsies: The Hidden Americans. Waveland Press. USA, 1978. 240 p.
- Nord D. E. Gypsies and the British Imagination, 1807-1930. Columbia University Press, 2008. 240 p.
- Ross P. E., Lloyd M. Moving minds: Gypsy/travellers in Scotland. Edinburgh : MECOPP, 2014. 141 p.
- Sutherland A. Gypsies: The hidden Americans. London : Tavistock Publications, 1975. 330 p.
- Viorel A. The Roma in Romanian History. Central European University Press. Romania, 1998. 240 p.
- Walsh M. Gypsy Boy: My Life in the Secret World of the Romany Gypsies. Hardcover. UK, 2012. 278 p.
- Willems W., Cottaar A., Lucassen L. Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach. Palgrave Macmillan Limited, 1998. 226 p.
- Willson K. Gypsies, Travellers and the Construction of Nomadic Identity. UK, 2015. 208 p.

References

- Sadovenko, S. (2019). *Khronotop aksiosfery ukrainskoi narodnoi khudozhnoi kultury* [Chronotope of the axiosphere of Ukrainian folk art culture]: Monohrafia. Kyiv. 356 p. [in Ukrainian].
- Achim, V. (2004). The Roma in Romanian history. Budapest : Central European University Press. 223 p. [in English].

- Ardelyan, J. W. (1970). *Convict's cry: A true story about one of the few who made it back*. Chicago : Moody Press, 250 p. [in English].
- Brooks, T. (2010). *Gypsy Morph*. Little, Brown Book Group Limited. UK. 416 p. [in English].
- Cobden, J. C. (2022). *White Slaves of England*. Creative Media Partners, LLC. [in English].
- Collins, N. (2022). *Romani Communities in Britain: Perspectives on Engagement and Integration*. Bristol University Press, 256 p. [in English].
- Cooper, P. (2001). *Gypsy Magic*. Rider & Co. UK. 192 p. [in English].
- Cotton, T. A. (1997). *Gypsies and the Problem of Identities: Contextual, Constructed and Contested*. USA. 176 p. [in English].
- Finkelstein, S. (2003). *Gypsy violin*. Pacific, MO: Mel Bay Publications. UK. 152 p. [in English].
- Groome, F. H. (1899). *Gypsy folk-tales*. London : Hurst and Blackett. UK. 302 p. [in English].
- Liber, J.-P. (2012). *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach*. UK. 198 p. [in English].
- Littlejohn, G., & Macleod, H. (2021). *Gypsy and Traveller Ethnicity: Lessons from Scotland*. Scotland. 220 p. [in English].
- Lucassen, L., Willems, W., & Cottaar A. (2015). *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach*. URL: https://www.researchgate.net/publication/316136815_Gypsies_and_other_itinerant_groups_A_socio-historical_approach [in English].
- Malone, A. (1978). *Gypsies: The Hidden Americans*. Waveland Press. USA. 240 p. [in English].
- Nord, D. E. *Gypsies and the British Imagination, 1807-1930*. Columbia University Press. 240 p. [in English].
- Ross, P. E., Lloyd M. (2014). *Moving minds: Gypsy/travellers in Scotland*. Edinburgh : MECOPP. 141 p. [in English].
- Sutherland, A. (1975). *Gypsies: The hidden Americans*. London : Tavistock Publications, 330 p. [in English].
- Viorel, A. (1998). *The Roma in Romanian History*. Central European University Press. Romania. 240 p. [in English].
- Walsh, M. (2012). *Gypsy Boy: My Life in the Secret World of the Romany Gypsies*. Hardcover. UK. 278 p. [in English].
- Willson, K. (2015). *Gypsies, Travellers and the Construction of Nomadic Identity*. UK. 208 p. [in English].
- Willems, W., Cottaar, A., Lucassen, L. (1998). *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach*. Palgrave Macmillan Limited. 226 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції: 15.11.2024 р.

O. Mahrytska

CULTURAL HERITAGE OF THE ROMA IN FOREIGN SCIENTIFIC DISCOURSE OF THE END OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

In the article, based on the analysis of the works of foreign researchers related to the history of the Roma ethnic group, problems and individual cultural practices of the Roma: music, traditions, values, lifestyle, etc., their features are characterized. The issue of the cultural heritage of the Roma in the foreign scientific discourse of the end of the 20th –

beginning of the 21st century is considered. It was determined that during the specified period, numerous cultural studies devoted to Roma culture were conducted in Great Britain, the USA, Romania and Scotland – countries where Roma are the largest ethnic minorities. The works of foreign researchers devoted to the specifics of Roma cultural traditions, art, music, painting, and sculpture, which make up their cultural heritage, were analyzed.

The review of the foreign discourse on the Roma community consists of various approaches and studies that focus on different aspects of Roma life.

It is concluded that the analysis and integration of foreign scientific experience in the Ukrainian context for a more complete understanding of the culture and art that make up the cultural heritage of the Roma will contribute to the development of this field of knowledge in Ukraine. The study of the peculiarities of the cultural heritage of the Roma of the late 20th and early 21st centuries will support the development of strategies for its preservation, further development and support.

Key words: *cultural heritage of Roma, Roma identity, Roma, Roma abroad, Roma creativity, Roma music, Roma jazz, improvisation, painting, sculpture.*